

De laatste weervisserij in de Oosterschelde

door D. A. G. Buizer

Vanuit het Brabantse Bergen op Zoom wordt een ouderwetse vorm van visserij uitgeoefend, nl. de weervisserij. Een drietal zeer kleine bedrijfjes houdt zich hiermee bezig: Landa, van Dort en van Aartsen. Hun werkterrein ligt 'n de Oosterschelde, op korte afstand varen van het vasteland. Een tocht met één van deze vissers, aangevuld met literatuurgegevens leverde de stof voor dit verhaal. Eerst wordt iets verteld over de visserijtechniek, daarna over de historische ontwikkeling en de toekomst en tenslotte over de vangsten.

De visserijtechniek

De weervisserij heeft tot hoofddoel de Ansjovis – *Engraulis encrasicolus* (Linnaeus, 1758) (fig. 6) te bemachtigen met behulp van weren of, zoals ze vroeger werden genoemd, waarden of vloeiwaarden. Fig. 1 laat een schema van een weer zien: een erg groot V-vormig staketsel, dat bij laag water gedeeltelijk droog valt. De beide benen van de V heten vleuken of vleugels. Zij zijn honderden meters lang (fig. 2). Op het punt waar zij samenkomen – bij het fuikgat – bevindt zich een soort deur, die bij het binnenhalen van de vangst wordt vervangen door een fuik. Binnen de vleuken zijn 1 of 2 paar stuiten geplaatst.

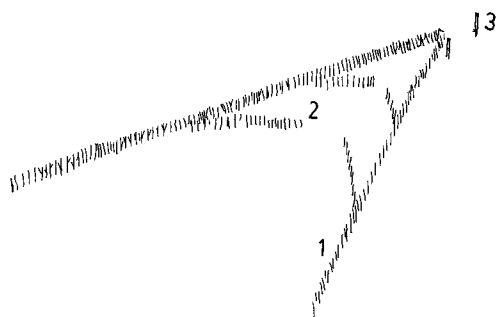
Vleuken en stuiten zijn opgebouwd uit 4 tot 5 meter lange eiketakken, die gedurende de wintermaanden op de zandgronden in de buurt van Bergen op Zoom worden gekapt. Vroeger werden deze takken uitsluitend met handkracht de grond ingedreven (fig. 4); tegenwoordig gebeurt dit met behulp van een waterstraal uit een pomp. In het vroege voorjaar wordt de weer in orde gemaakt. Dit herstel vindt meestal plaats vanaf half februari/maart, afhankelijk van de weersomstandigheden bijv. als het ijs weg is. Vanaf mei is de Ansjovis te verwachten, en de 'teelt' duurt dan meestal tot het einde van juli/augustus. Als laatste opmerking over de bouw van de weer moet nog worden vermeld dat de vleuken nabij het fuikgat extra worden verdicht met stukken gaas en want, en de takken worden zeer dicht opeen gezet.

Fig. 3 laat de weer van opzij zien. Bij hoog water staat vrijwel de gehele constructie onder water; bij laag water is alleen het laatste deel, inclusief het fuikgat, nog onder water. De weer wordt opgesteld op een zandplaat met de punt in een diepere geul. Voor de goede werking is een flink getijverschil noodzakelijk. Omdat dit

Fig. 4. Het steken van de weer in vroeger tijden. Op de achtergrond ligt een hoogaars drooggevallen op de plaat. (uit: Bergen op Zoom in oude ansichten.)

Fig. 1. Schema van een weer; 1: vleuken of vleugels, 2: stuiten, 3: meerpalen nabij het fuikgat.

bij Wemeldinge $\pm 3\frac{1}{2}$ meter bedraagt en bij Bergen op Zoom bijna 4 meter, is dit gebied bijzonder geschikt voor de uitoefening van weervisserij.

Gedurende hoog water bevindt de Ansjovis zich vaak boven de platen vanwege een hogere watertemperatuur (zie verderop). Wanneer het nu gaat ebben moet de vis een veilig heen-

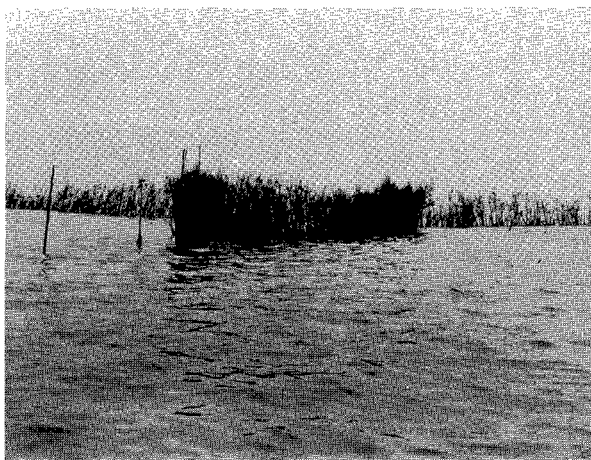

Fig. 2. De weer op de Speelmansplaat bij laag water.

komen zoeken; ze zwemmen dan met de getijstroom zeewaarts. Indien de vissen zich dan tussen de vleuken van de weer bevinden, dan bestaat de kans dat ze steeds meer 'in het nauw' worden gedreven. Platte vissen zoals Bot en Pijlstaartrog kunnen inderdaad niet meer tussen het weerhout door, maar de Ansjovis zou dat makkelijk kunnen. Toch weerhoudt ieder obstakel in het water de dieren ervan daar in de buurt te komen. Terwijl het water steeds verder zakt, komt de vis steeds dichterbij het einde van de weer, en zodra ze binnen de stuitten is, lijkt ontsnappen zo goed als onmogelijk. De vleuken zijn extra verdicht, zodat er bij laag water een massa krioelende vis achterblijft. Voordat het water z'n laagste punt heeft bereikt, zijn de vissers ter plaatse en meren hun schip af.

Ze wachten nog even tot het water het laagste punt heeft bereikt, stappen in hun bijbootje en meren dan naast het fuikgat af. In waadbroek gestoken betreden ze de weer en vervangen daarbij de deur door de fuik. Vanaf de stuitten drijven ze nu de vis vóór zich uit, een in het water hangend net tussen zich in houdend (fig. 5). Snelle Gepen springen boven het water uit, Ansjovis schiet alle kanten uit, maar in één of twee maal opdrijven zit alle vis in de fuik, die daarna in de bijboot wordt geleeagd. Na afloop wordt de deur voor de opening geplaatst en kan het sorteren van de vangst beginnen. Krabben en kwallen gaan het eerst overboord; de verschillende soorten vis gaat in manden. De

Fig. 3. De situatie van de weer bij hoog water (HW) en bij laag water (LW).

gehele operatie duurt niet zo lang. Hierna keren de vissers huiswaarts om bij een volgend laag water weer present te zijn. Hun leven is dus gedurende de teelt erg onregelmatig.

Fig. 5. Met behulp van drijfnet drijven schipper en knecht de vis vóór zich uit de fuik in.

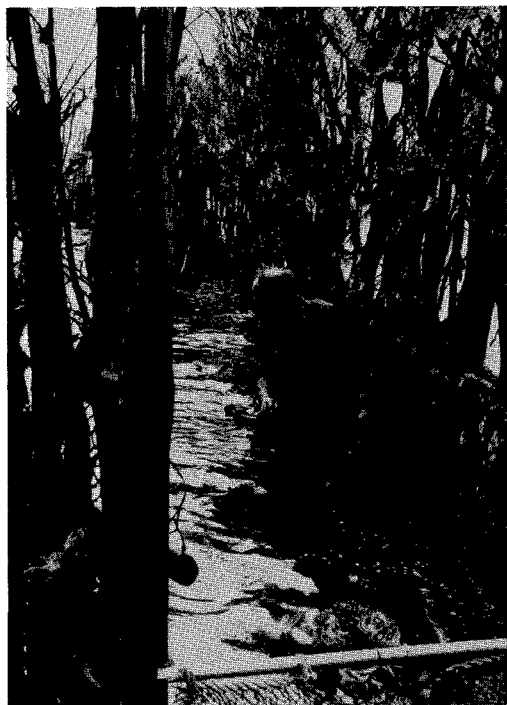

Fig. 6. *Ansjovis*.

Geep.

Historische ontwikkeling en de toekomst

In de ontstaansgeschiedenis van de Oosterschelde vormt de Sint Felixvloed in 1530 een belangrijke gebeurtenis. Vanaf dat tijdstip zijn grote veranderingen opgetreden in de verdeeling land/water in het Oosterscheldegebied.

Veel plaatsen verdwenen onder de golven zoals Broecke, Creecke, Nieuwelande en Reimerswaal. Omstreeks het midden van de 16e eeuw kreeg de Oosterschelde ongeveer z'n huidige vorm, en al snel hierna was er sprake van de uitoefening van de weervisserij vanuit Bergen op Zoom. Vanaf het begin van de weervisserij tot aan de stichting van het Koninkrijk der Nederlanden (1815) zijn er strubbelingen geweest over de visrechten in dit gebied; zo deden de voormalige vissers van Reimerswaal echt gelden om te mogen vissen op hun ondergelopen gronden.

Nachter in 1679 werd bepaald dat de Bergenaren vrij en ongehinderd mochten vissen op de Oosterschelde, inclusief op het verdrongen land van Reimerswaal. Aan het einde van de 18e eeuw

werd deze vrijheid opnieuw beknot doordat de Staten van Zeeland, naar aanleiding van een konflikt met Tholenaren, bepaalde dat de Bergenaren slechts in een smalle strook, helemaal in het oostelijk deel van de Oosterschelde, de visserij mochten beoefenen. Deze vrijheidsbeteugeling leidde tot voortdurende onenigheid welke pas verdween na opheffing van de zelfstandige provincies, die opgingen in het Koninkrijk der Nederlanden. Volledigheids halve vermelden we dat de ansjovisvisserij niet alléén met weren werd uitgeoefend.

In de voormalige Zuiderzee bestond een belangrijke ansjovis- en haringvisserij met behulp van netten waarbij zelfs een aparte ansjovisjool werd ontworpen (een exemplaar is opgenomen in de schepencollectie van het Rijksmuseum Zuiderzeemuseum te Enkhuizen). Beide visserijen zijn thans verdwenen, mede doordat de Zuiderzeeharing – een apart ras – ook volledig verdween (Zijlstra, 1976). Verder komt Ansjovis nog voor in de westelijke Waddenzee. Een poging van een visser uit Wieringen om met

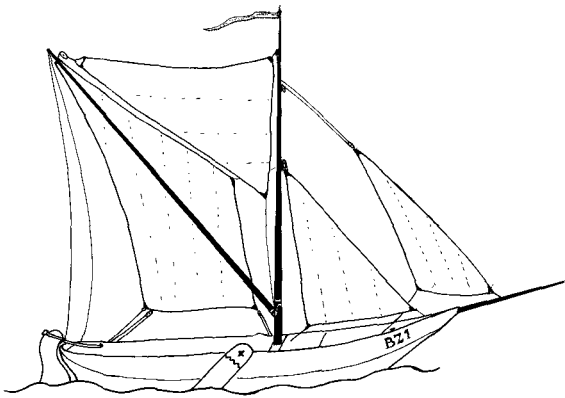

Fig. 7. Een hoogaars met oorspronkelijk spriettuig, dat later werd vervangen door het veiliger en makkelijker te bedienen gaffeltuig.

een nieuw gestoken weer Ansjovis te vangen, mislukte. In 1977 bedroeg z'n besomming 365 kg. Andere ansjovisvangsten uit dit gebied zijn besomd in 1970: 37 kg, en in 1972: 2 kg. Ten behoeve van de hardervangst worden er nog wel weren in de Waddenzee gestoken (zie o.a. Mulder, 1976).

In de Oosterschelde is het met de opbrengst van de weervisserij anders gesteld. De weervisserij leverde en levert nog steeds aardig wat op. Zo heeft het aantal weren in vroeger jaren waarschijnlijk enkele tientallen bedragen. Dit aantal daalde in 1971 tot 6; in 1977 werd eenzelfde aantal genoteerd, hoewel deze niet allemaal volledig op Ansjovis gericht waren. Het aantal weren daalde in ieder geval; nu (1980) zijn er waarschijnlijk nog slechts een drietal over: een nabij het voormalige Creecke, een op de Speelmansplaat en een op de Hooge Kraayer of Tarweplaat. De weervissers uit Bergen op Zoom verwachten dat deze visserij z'n laatste jaren is ingegaan, want door de gedeeltelijke afsluiting van de Oosterschelde zal volgens hen het getijverschil te zeer afnemen voor een goede weervisserij. Daarnaast is er de aanleg van de Oesterdam, die grofweg zal lopen vanaf de Kreekraksluizen tot beoosten Strijenharn op Tholen. Ten oosten hiervan zal het Zoommeer ontstaan.

Een sombere toekomst voor deze visserij dreigt en het gemeentelijk museum van Bergen op

TABEL I

Besommingen Ansjovis Zeeuwse stromen en zee-gaten (Bron: Visserij)

jaar	hoeveelheid in kg	opbrengst in guldens	opbrengst in cent/kg
1969	2.738	5.476	200
1970	18.920	37.179	197
1971	32.306	41.998	130
1972	31.075	40.678	131
1973	31.879	44.631	140
1974	75.698	110.988	147
1975	42.352	66.794	158
1976	18.877	33.972	180
1977	21.027	34.030	162

TABEL II

Vissoorten aangetroffen in de weer Speelmansplaat, 14.7.1979 in volgorde van aantal

Ansjovis	<i>Engraulis encrasicolus</i> (L., 1758)
Geep	<i>Belone belone</i> (L., 1758)
Zeebaars	<i>Dicentrarchus labrax</i> (L., 1758)
Sprot	<i>Sprattus sprattus</i> (L., 1758)
Schol	<i>Pleuronectes platessa</i> L., 1758
Tong	<i>Solea solea</i> (L., 1758)
Paling	<i>Anguilla anguilla</i> (L., 1758)
Fint	<i>Alosa fallax</i> (Lacépède, 1803)
Botervis	<i>Pholis gunnellus</i> (L., 1758)
Pijlstaartrog	<i>Dasyatis pastinaca</i> (L., 1758)

Zoom, gevestigd in de 'Markiezenhof' heeft a geruime tijd geleden een kleine collectie ove deze visserij samengesteld, inclusief een ma quette.

De vangsten

De vangst van Ansjovis is erg wisselend, zoal o.a. blijkt uit het jaargemiddelde over de perio de 1878-1940: 50.000 kg, maar met uitschieter naar boven van 400.000 kg in 1931, en naa beneden van 500 kg in 1903. Misschien dat ui deze tijd de termen als 'Goudmijn' en 'Zilver put' voor bepaalde weren stammen; ze zegge in ieder geval wel iets over de inkomsten va vissers van bepaalde weren. Recente gegeven van de ansjovisvangst zijn samengevat in Tabe I; ze zijn ontleend aan diverse nummers van he tijdschrift 'Visserij'. De verklaring van de wis selende vangsten in heden en verleden is te vin

den in de broedbiologie van de Ansjovis, waarbij twee hoofdvoorwaarden van belang blijken te zijn: watertemperatuur en zoutgehalte. De laatste faktor wordt in het Oosterscheldegebied niet noemenswaardig beïnvloed (er is zoetwaterlozing via poldergemalen, het Rijn-Schelde Kanaal en enkele beekjes).

Van groter belang is de faktor temperatuur. Om tot 'n succesvolle voortplanting te komen moet het water relatief warm zijn. De Ansjovis die in het gebied ten N. van het Nauw van Calais aan de noordgrens van z'n natuurlijke verspreidingsgebied zit zoekt ondiepe baaien en inhammen op, waar deze temperatuur vrij snel kan worden bereikt, zoals in de voormalige Zuiderzee, en soms in de Waddenzee en in de Kom van de Oosterschelde. De waarde van ongeveer 20-22° C wordt vrij snel bereikt, uiteraard afhankelijk van plaats en weersomstandigheden. Ondiep water boven de platen zal eerder de gewenste temperatuur bereiken dan het diepere water in geulen. De Ansjovis zoekt al zwemmende de lekkerste plekjes. Deze bevinden zich, afhankelijk van wind en zonnestraling, vaak op wisselende plaatsen in de Kom van de Oosterschelde. Bij een optimale temperatuur over een groot oppervlak zal de Ansjovis over een groter oppervlak verspreid zijn, en zijn de vangsten per weer mogelijk wat minder.

In het geval dat de temperatuur in de Noordzee 20° C bereikt, hoeven de vissen helemaal niet de Oosterschelde in te zwemmen, ze kunnen dan in open water kuit schieten. Daarnaast is het broedsucces bepalend voor de omvang van één jaar-klasse (dieren in het zelfde jaar geboren) en het spreekt vanzelf dat ongunstige milieuomstandigheden de grootte van een jaar-klasse sterk beperken, hetgeen in de vangst zal doorwerken. De vangst bestaat nu juist voor ca. 80% uit éénjarigen, dus de invloed zal erg groot zijn. Kortom: de weersomstandigheden bepalen in sterke mate de vangsten.

Naast de Ansjovis worden nog diverse andere vissoorten - de 'onvis' - in de weer aangetroffen (zie Tabel II). Hiervan is het aandeel van de Zeep (fig. 6) in de zomer vrij groot. Vroeger werden er nogal veel Vleten (een roggesoort) en Pijlstaartroggen gevangen. De vangst van de

laatste soort betekende een extra buit, omdat uit deze vis een olieachtig vitaminerijk produkt gewonnen werd dat in Bergen op Zoom gebruikt werd als 'een onfeilbaar middel tegen alle kwalen, in- en uitwendig' (Slootmans, 1977). Later werd op grotere commerciële schaal roggeolie gewonnen door de farmaceutische industrie. Ik heb niet nagegaan of dit nu nog het geval is; in Bergen op Zoom is het in ieder geval niet meer te koop; verleden tijd dus. Ook verleden tijd is het Vissersgilde aldaar, de Ansjovis Verkoopvereniging en de Ansjovis Controlevereniging.

De vissersvaartuigen schouw en hoogaars (fig. 7) ziet men nu alleen nog maar als pleziervaartuig. Er bestaat nog wel een kleine handel in verse en gepekeld Ansjovis met verkoop aan huis, en in Noord-Holland maakt een fabriekje aan de voormalige Zuiderzee nog steeds ansjovispasta. Verder is er in de delicatessenzaak volop opgerolde en ingeblikte Ansjovis te koop, maar dat importeren we uit het buitenland. In dit artikel werd beschreven hoe de Ansjovis van algemeen voedsel tot een delicatesse werd. Zal het de Haring binnenkort ook zo vergaan?

Graag wil ik dr. H. Nijssen (Inst. Tax. Zool., Amsterdam) en dr. J. J. Zijlstra (Ned. Inst. v. Onderz. der Zee, Texel) bedanken voor het kritisch doornemen van het manuscript.

Adres van de schrijver:

(illustraties van de auteur)

LITERATUUR

- KORRINGA, P., 1942. De weervisserij in de Oosterschelde. *Economische voorlichting* no. 13, maart. pp. 1-16.
- , 1963. De weervisserij in de Oosterschelde. *Zeeuws Tijdschrift* 13: 103-112.
- MULDER, THEO, (1976). Hardernetten en Eider-eenden. *Waddenbulletin* 11 (4): 184-186.
- SLOOTMANS, KORNEEL, 1977. Bergen op Zoom, een stad als een huis. *Zaltbommel, 4e herz. dr.* pp. 180-186.
- VISSERIJ, 1969 t/m 1977. Jaarverslagen Directie van de Visserij, Ministerie van Landbouw en Visserij. 's-Gravenhage.
- ZIJLSTRA, J. J., 1976. Waar bleef de Zuiderzeeharing? *Waddenbulletin* 11 (4): 174-178.